¹וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם ארמית וכתיב ²לא כהלין כתבא למיקרא ופשרא להודעא למלכא וכתיב ³וכתב את משנה התורה הזאת כתב הראוי להשתנות למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור תניא רבי אומר בתחלה בכתב זה ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן לרועץ כיון שחזרו בהן החזירו להם שנאמר ⁴שובו לביצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך למה נקרא שמה אשורית שמאושרת בכתב רשב"א אומר משום ר' אליעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר ⁵ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווים לא נשתנו ואומר ⁶ואל היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה אלא מה אני מקיים את משנה התורה הזאת א)לשתי תורות אחת שיוצאה ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו אותה שיוצאה ונכנסת עמו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר ⁷שויתי ה' לנגדי תמיד ואידך האי שויתי מאי דריש ביה ההוא מיבעי ליה כדרב חנה בר ביזנא דאמר רב חנה בר ביזנא אר"ש חסידא[א] המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא למיקרא אמר רב בגימטריא איכתיב להון יטת יטת אידך פוגחמט מאי פריש להו ⁸מנא מנא תקל ופרסין מנא מנא אלהא מלכותך ב)(והשלמת לך) תקיל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר ג)(פרסין) פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס ושמואל אמר ממתום ננקפי אאלרן ור' יוחנן אמר אנם אנם לקת ניסרפו רב אשי אמר נמא נמא קתל פורסין: **מתני'** ב ד)אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ג ואין רואין אותו כשהוא מסתפר ולא כשהוא ערום ולא כשהוא בבית המרחץ שנאמר ⁹שום תשים עליך מלך ה)שתהא אימתו עליך: **גמ'** אמר רב יעקב א"ר יוחנן אבישג מותרת לשלמה ואסורה לאדניה מותרת לשלמה דמלך היה ומלך משתמש בשרביטו של מלך ואסורה לאדניה דהדיוט הוא אבישג מאי היא דכתיב ¹⁰והמלך דוד זקן בא בימים וגו' ויאמרו לו עבדיו יבקשו וגו' וכתיב ¹¹ויבקשו נערה יפה וגו' וכתיב ¹²והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סוכנת ותשרתהו אמרה נינסבן אמר לה אסירת לי אמרה ליה חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקיט אמר להו קראו לי לבת שבע וכתיב ¹³ותבא בת שבע אל המלך החדרה אמר רב יהודה אמר רב באותה שעה קינחה בת שבע בשלש עשרה מפות אמר רב שמן בר אבא בוא וראה כמה קשין גירושין שהרי דוד המלך התירו לו לייחד ולא התירו לו לגרש ו)א"ר אליעזר כל המגרש את אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר ¹⁴וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם וכתיב ¹⁵ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך ז)א"ר יוחנן ואיתימא ר' אלעזר אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו שנאמר ¹⁶ואם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך וא"ר יוחנן כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בהמ"ק בימיו שנאמר ¹⁷בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה לא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך וכתיב ¹⁸ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב וכתיב ¹⁹הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם אמר רבי אלכסנדרי כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו שנאמר ²⁰אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך ר' יוסי בר חנינא אמר פסיעותיו מתקצרות שנאמר ²¹יצרו צעדי אונו רבי אבהו אמר עצתו נופלת שנאמר ²¹ותשליכהו עצתו אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ח)קשה לזווגם כקריעת ים סוף שנאמר ²²אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות ט)(אל תיקרי מוציא אסירים אלא כמוציא אסירים אל תיקרי בכושרות אלא בכי ושירות) איני והאמר רב יהודה אמר רב י)ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני לא קשיא הא בזווג ראשון הא בזווג שני א"ר שמואל בר נחמן לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים שנא' ²³ואשת נעורים כי תמאס מתני לה רב יהודה לרב יצחק בריה כ)אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנא' ²⁴יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך

וכתב הנשתון. כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה ע"י מלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל כתב דארמי ולשון ארמי ואומר לא כהלין כתבא למיקרא ל)(דכיון שמטאו) לא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו כתב באותו היום: **את משנה התורה.** רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן עברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית: **בכתב זה נתנה תורה לישראל.** בימי משה ולמה לא כהלין כתבא למקרא דכיון שמטאו בבית ראשון וכזו את התורה נהפך להם לרועץ לשון תרעץ אויב (שמות טו) ששכחוהו: **שובו לבצרון.** לעיר מבצר שלכם לירושלים ולבית שני קא מתנבא: **גם היום מגיד משנה.** מה ששכחת את משנה התורה הזאת: **אשיב לך.** אחזיר לך מה ששכחת את משנה התורה הזאת: **ווי העמודים.** יתדות כסף העשוין כמין אונקלות וקבועים בעמודים שבהם תוחבין לולאות קלעי החצר והמסך וכל אונקלאות דומין לווין. אלמא בימי משה עשוין הווין כגון שלנו(א): **והעמודים לא נשתנו** ל"ג לה בתוספתא [פ"ד] ה"ג בתוספתא [שם] **מה לשונם לא נשתנה** דהא ד"ה בלשון הקודש נאמרה ועדיין בלשון הקודש היא: **כמו קמיע.** קטנה בכתב דק שהיא קלה לשאת: **שויתי ה' לנגדי.** סיפיה דקרא כי מימיני בל אמוט דוד המלך על שם ספר תורה שבזרועו אמר: **לא נשתנה כל עיקר.** משמע לא נשתכח מהם כלל דהא עליה דר' אתי לאיפלוגי. ומאי לא כהלין כתבא למיקרי: **יטת.** בא"ת ב"ש מנא מניח את זו וכתב מה שכנגד במקום מ"ם כותב יו"ד הסמוכה לה ובמקום נו"ן כותב טי"ת ובמקום אל"ף כותב תי"ו: **ופרסין.** שתי פריסות משמע וזו היא פריסת מלכותו ויהיבת למדי ופרס: **ממתום ננקפי אאלרן.** עשאן מ)שלש תיבות של חמשה אותיות ליצרף אותיות הראשונות של כל תיבה ועשאן תיבה אחת ואחר כך ליצרף השניות והשלישיות: **גמ' אסירת לי.** שכבר נשאתי שמונה עשרה: **חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקט.** כשהגנב חסר שאינו מוצא מקום לגנוב מחזיק עצמו בענוה כאיש שלום. כלומר מפני שזקנת ותשש כחך אתה אומר שאני אסורה לך: **קינחה בת שבע.** שבא עליה י"ג ביאות ומקנחת בין תשמיש לתשמיש ובמקרא זה כתובים שלש עשרה תיבות ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: **התירו לו ליחד.** עם אבישג ואע"פ שנאסר ייחוד של פנויה: **ולא התירו לו לגרש.** אחת מי"ח וישאנה(ב): **אור חשך באהלו.** בשביל אהלו ואין אהלו אלא אשתו נ): **יצרו צעדי אונו.** בתריה כתיב: עצורי

ארבעים יום קודם יצירת הולד. ומ"מ מועיל תפלה בתוך מ' ימים להופכו או לזכר או לנקבה כדאמרינן בברכות (דף ס.) מ' יום קודם יצירת הולד אדם מתפלל על אשתו שתלד זכר אפילו זווג ראשון מתהפך בתפלה כדאיתא במועד קטן (דף יח:) אין נושאין נשים במועד אבל מארסין שמא יקדמנו אחר ברחמים:
ולאימא

עין משפט
נר מצוה

ס [א] מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה טז טוש"ע א"ח סי' צח סעיף א' וברב אלפס ברכות פרק ה דף כה:

ב מיי' פ"ב מהל' מלכים הלכה א:

סא ג מיי' שם הלכה ג:

רבינו חננאל

שקדמו משה ואע"פ שלא נתנה על ידו נשתנה כתב על ידו דכתיב וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם ארמית וכתוב ולא כהלין כתבא למיקרא מכלל שנשתנה הכתב שנאמר וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כתב העתיד להשתנות ולמה נקרא אשורי שעלה עמהן מאשור ואין הלכה כמר עוקבא דהא קיימא כתנאי ולא כר' יוסי אלא קיי"ל כך שכתב זה ניתן למשה בסיני כדאמרינן מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וכן ווי העמודים ואין הלכה כמותו שנשתנה אלא כר' אלעזר המודעי דאמר כתב זה לא נשתנה כל עיקר מעולם. דר' אלעזר המודעי לגבי הני רב הוא ולית הלכתא כתלמיד בהדי רב. וכן הלכה כר' אלעזר המודעי וקיי"ל כר' אלעזר המודעי שאמרו משמו כי כתב זה לא נשתנה כל עיקר כו'. ולמה נקרא אשורי שמיושר באותיותיו וכו' ולא עוד אלא שגם ר' אומר בכתב זה ניתנה תורה לישראל ר' אומר מפני שמיושר בכתבו ובו ניתנה התורה לישראל וכיון שחטאו נהפך לרועץ מלשון תרגום ויצג ורעץ כלומר בקושי כמו דבר נעוץ דערץ וכיון ששבו חזר להן שנאמר שובו לביצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך. א"ר שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד ולמאן דאמר לא נשתנה כתב זה כל עיקר אמאי לא כהלין כתבא למקרא אמר רב בגימטריא הוה כתיב יטת יטת אידך פוג חמט. שמואל אמר ממתום ננקפי אאלרן. לרב נפיק מן א"ת ב"ש גר ים טן. הנה מ"ם מן ים ונו"ן מן טן ואל"ף מן את הרי מנא. וכן כולם לשמואל מן מ"ם ממתום ונו"ן מן ננקפי ואל"ף מן אאלרן. הרי מנא. וכן כל אות ואות משלשתן תיבה אחת. ר' יוחנן אמר אנם אנם לר' יוחנן נפיק ליה ממטה למעלה לרב אשי נמא נמא קתל פורסין אות מן אמצע אות מתחלתו ואות מסופו הרי תיבה ופתרון כולן אחד מנא מנא תקל ופרסין: **ירושלמי** וקרא בו כל ימי חייו הדברים קל וחומר ומה אם המלך שצרכי כל ישראל עליו חייב לקרוא כל ימיו ההדיוט על אחת כמה וכמה: **אין** רוכבין על סוסו ולא יושבין על כסאו ולא משתמשין בשרביטו ואין רואין אותו ערום ולא כשהוא מסתפר כו': **ירושלמי** ר' יוחנן סלק גבי ר' יהודה נשיאה נפק לגביה בחלוקא דכיתנא א"ל חזור לבוש חלוקך דעמרא משום מלך ביפיו תחזינה עיניך כי נפק חמא ר' חנינא בר' סיסי מסצע קיסין פי' מבקע עצים א"ל לית דין כבודך א"ל ומה נעביד ולית מאן דישמשיני א"ל לית לך מאן דישמשך לא הויתה מקבל מתחנויי תרגם רב יוסף מעוני בטבריא שמעו ואת הכהנים אמאי לית אתון לעיין באורייתא אמרין לא הבו לן ישראל כ"ד מתנתא גילון עליהן והקשיבו בית ישראל למה לא יהבתון כ"ד מתנתא לכהניא. אמר ישראל מלכא נסיב כולא. ובית המלך האזינו כי לכם המשפט. מסקתם וזה יהיה משפט הכהנים עתיד אני ליפרע מכם שהכל תלוי בכם. שמע ר' יהודה נשיאה וכעס יוסף מעוני פחד וברח וכו'. **א"ר** יוחנן אבישג מותרת לשלמה שהוא מלך והמלך משתמש בשרביט המלך. אבל אדוניה הדיוט הוא ואסורה לו. ענין אבישג שאמר לדוד נסבן ואמר לה אסירת לי דהא נסיבנא י"ח נשי. ואמרה ליה היא חסריה לגנבא כו'. כלומר אחר תשש כחו. ואין בו כח לגנוב. ואמר חזרתני בתשובה. כן אתה זקנת ואין בך כח לתשמיש אשה מפני כך האמר אסירת לי וכו': **א"ר** יוחנן קשין גירושין שהתירו לדוד לייחד בפנויה ולא התירו לו לגרש אחת ולישא אחת: כל מי שמתה אשתו ראשונה בחייו כאלו נחרב בהמ"ק בימיו שנאמר הנני לוקח את מחמד עיניך וכתיב ותמת אשתי בערב. ובמקדש כתיב את מקדשי גאון עוזכם. ולא עוד אלא עולם חשך בעדו שנאמר אור חשך באהלו ופסיעותיו מתקצרות

מסורת הש"ס

א) [לעיל כא:], ב) [נ"ל והשלמה], ג) [נ"ל פרס], ד) [לקמן לה.], ה) [לעיל יט: כ: כתובות יז. קידושין לב: סוטה מא:], ו) גיטין צ: [ושם איתא ר' אלעזר], ז) ר"ה ו. זבחים כט:, ח) סוטה ג., ט) רש"ל מ"ז, י) סוטה ב. מו"ק יח: ע"ש, כ) יבמות סג:, ל) רש"ל מ"ז, מ) ממש תיבות של שלש אותיות ולירף כנ"ל, נ) [מו"ק ז:].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ווי וכו' שלנו הס"ד ואח"כ מה"ד מה העמודים לא: (ב) ד"ה ולא התירו וכו' וישאנה הס"ד ואח"כ מה"ד מבקשין ממנו ממון בשביל נדרו או הגזל:

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

תורה אור השלם

1. ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותיו על ארתחששתא מלך פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית: עזרא ד ז
2. אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרה להודעה למלכא: דניאל ה ח
3. והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים: דברים יז יח
4. שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך: זכריה ט יב
5. ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: שמות כז י
6. ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: אסתר ח ט
7. שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט: תהלים טז ח
8. ודנה כתבא די רשים מנא מנא תקל ופרסין: דנה פשר מלתא מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה: תקל תקילתה במאזניא והשתכחת חסיר: פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס: דניאל ה כה-כח
9. שום תשים עליך מלך אשר יבחר יי אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: דברים יז טו
10. והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: מלכים א א א-ב
11. ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: מלכים א א ג
12. והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: מלכים א א ד
13. ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: מלכים א א טו
14. וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יי בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם: מלאכי ב יג
15. ואמרתם על מה על כי יי העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך: מלאכי ב יד
16. אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך: משלי כב כז
17. בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך: יחזקאל כד טז
18. ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי: יחזקאל כד יח
19. אמר לבית ישראל כה אמר אדני אלהים הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו: יחזקאל כד כא
20. אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך: איוב יח ו
21. יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו: איוב יח ז
22. אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה: תהלים סח ז
23. כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ישעיהו נד ו
24. יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורך: משלי ה יח